

İhsan Raif xanım

(1820-1926)

Barat Osmanova

*AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq
İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru*

XX əsrin əvvəllərində İstanbulun ədəbi mühitində çox məşhur olan və sevilən şairlərdən biri olan İhsan Raif xanım 1870-ci ildə (bəzi mənbələrə görə 1877 – B.O.) Beyrutda anadan olmuşdur. Zəngin bir Paşa qızı olan İhsan xanım, atası Raif Paşanın ölkənin müxtəlif yerlərində mutasarrıf (Tənzimatdan sonra Osmanlı hökumətində əyalət başçısı – B.O.) işləməsi ilə əlaqədar olaraq, İstanbuldan uzaqda yaşamışdır. Daha sonra vəzifəsi yüksələn Raif Paşa, bu dəfə də vali olaraq, vilayətləri dolaşmışdır. Bu səbəbdən qızına davamlı təhsil verə bilməyən Raif Paşa, yenə də onun təhsilinə laqeyd qalmamış, xüsusi müəllimlərlə qızının təhsildən geri qalmamasına çalışmışdır.

İhsan Raif xanım İstanbulda yaşadıkları zaman Sadıq Paşa və Təvfik Lami bəydən, Adanada olduqları zaman isə Danyal əfəndidən xüsusi dərslər almışdır. Fransız dilini mükəmməl bilən İhsan Raif Fransız ədəbiyyatı ilə də yaxından tanış idi.

13 yaşında zorla evləndirilərək, İzmirə göndərilən zaman ailəsindən, sevdiklərindən, uşaqlığından ayrılmanın kədəri və üzüntüsünün təsiri ilə “Kimseye etmem şikayət” adlı şeirini yazır ki, bu şeirə mahnı bəstələnərək, indi də sevilə-sevilə dinlənilməkdədir:

Kimseye etmem şikayət, ağlarım ben halime
Titrim mücrim¹ gibi baktıkça istikbalime
Perde-i zulmet çekilmiş korkarım ikbalime
Titrim mücrim gibi baktıkça istikbalime.

Sevmədiyiəri ilə evliliyi xoşbəxt olmamışdı. 14 il sonra atasından boşanma izni alaraq, 3 uşağı ilə İzmirdən İstanbula dönmüşdür. Daha sonra ədəbiyyatçı Şahabəddin Süleymanla evlənmiş. Bundan sonra onların evi, o dövrün məşhur ədəbiyyatçılarının – Yahya Kemal, Əhməd Haşim, RUFƏN ƏŞRƏF, Fazıl Əhməd və s. şairlərin toplandığı yerlərdən biri olur və indi Şişli Bələdiyyəsi binası olan o ev, İhsan Raif xanımın özünün də dediyi kimi “şiirin, musikinin, sanatın beslədiyi bir edebiyat mekanı”na çevrilir.

Ancaq İhsan Raif xanımı bir şair kimi kəşf edən, onun istedadını, marağını xalq şeirinə və heca vəzninə yönəldən, məşhur filosof şair Rza Təvfik olmuşdur. O İhsan xanımın ədəbiyyata, şeirə olan həvəsini

görmüş, ilk şeirləriylə tanış olduqdan sonra onun istedadını inkişaf etdirmək məqsədilə ona, şeir, vəzn, qafiyə haqqında məlumat verməyə başlamışdı. Nəticədə, İhsan Raif xanım o dövrün şərqi və aşiq tərzii şeirinin ən görkəmli isimlərindən biri olmuşdu. Rza Təvfik özü bu barədə belə yazır:

“Ben o zamanlar, bizim aşiq tarzi üzre bazı şeyler yazarak gam dağıtıyordum ve gönül avutuyordum. Hanım-efendinin şevk-i feyz-barını bu samimi eski şiirler üzerine imale etmek istedim. Zaten asabımı sarsan lirizm için bu pek müsait bir zemindi... Muvaffak oldum” (2, s. 198).

Bələliklə, İhsan Raif Rza Təvfikin məsləhəti və təsiri ilə klassik aşiq tərzində şeirlər yazmağa başlamışdır və heca vəznilə yazan ilk qadın şairə kimi türk ədəbiyyatı tarixində özünə ad qazanmışdı. Ədəbiyyat tənqidçisi Nüzhet Haşim Sinanoğlu onu belə qiymətləndirir:

“Gözyaşları” sahibəsi (“Gözyaşları” İhsan Raifin şeir kitabıdır) milli vezinle ilk defa yazan bir şairemiz olmak haysiyetile; tezkir ve tevkire şayandır” (4, s. 48).

Lakin, İhsan Raif xanımın şeirlərində xalq aşiqlərinin yazdıqları dar çərçivədə lakonik şeirlərdən fərqli olaraq, yeni ruh, yeni duyğu, yeni həyəcan hiss olunur ki, bu onun öz ruhundan öz duyğularından doğan yeni xüsusiyyətlərdir.

Rza Təvfik, İhsan Raif xanımın Fransız yazıçısı Oskar Vildenin “Salome” əsərinin təsiriylə yazdığı:

Ey güzeller ilahesi!.. Ey, ey kanlı peri!..
İstedığın candır; bildim. Son baharda bir gündü
Gözlerinde belirmişti cinayetin eseri;
O gün senin dudağında bir damla kan gördümdü!..
(1, s. 175).

şeiri haqqında vəcdlə belə yazır: “Hiç kimse inkar edemez ki, böyle bir vesile ile, böyle bir kit'a yazan bir kimse, şairdir; hem cidden şairdir”(1, s. 175).

Əlbəttə, İhsan Raif xanımın ilhamına və sənətinə, çox gözəl bildiyi fransızcanın və fransız ədəbiyyatının böyük təsiri olmuşdur.

Ancaq şübhə yox ki, ona ən çox təsir edən şair Rza Təvfikdir. Hətta o qədər ki, o, Rza Təvfikin şeirlərini təqlid belə etmişdir. “Gənc günlər” adlı şeirdən aldığımız:

Muhabbet bağında kendimden geçtim
Ateşler içinde bir lale seçtim
Yandı yüreciğim, kanarak içtim
Kızıl dudağından şarab-ı aşkı (2, s. 199)

¹ Mücrim – günahkar.

bəndində Rza Tevfikin “İssız İllərdə” (Tərk edilmiş yerlər) şeirindəki:

Dün gece yes ile kendimden geçtim
Teselli aradım meyhanelerde

beytinin təsiri açıq aydın hiss olunur. İhsan Raif lirik şeirlərlə yanaşı vətən sevgisi və dini duyğuları əks etdirən milli ruhlu şeirlər də yazmışdır.

İhsan Raif xanımın bu ruhda yazdığı ən gözəl şeirlərindən biri Rza Tevfikin şeirlərinə nəzirə olaraq yazdığı “Hicran” şeiridir:

Ağaclar devrilmiş çiçəklər solmuş
Aşıqlar meclisi selhane¹ olmuş
Billur peymanələr kanlarla dolmuş
Ses seda kesilmiş meyhanelerde

Bülbül yuvasına baykuşlar konmuş;
Lalelər üstündə kızıl kan donmuş;
Kimlər kan ağlamış, kimlər ögünmüş
Şu harap edilən boş lanələrdə²

Atılmış bir yana, ney, kaman, rübab;
Ezilmiş kalemlər, yırtılmış kitab
Kırılmış kanunlar, dökülmüş şarap
Ecel şərbəti mi, peymanelerde.

Çiğnenmiş duvaklar, elmaslı taclar;
Yolunmuş o güzel nazenin saçlar
Sürünür yerlərdə kanlı kırbaclar
O bezm-i zevk olan kaşanelerde

Bitmiş o eski saltanat, darat³
Parçalanmış heyhat, mızrab-ı hayat
Uğuldar her yanda bir seyl-i memat⁴
Heyule⁵ geziyor viranelerde (1, s. 180).

¹ Selhane – sallaxxana, heyvan kəsilmə yer.

² Lane – yuva.

³ Darat – dəbdəbə.

⁴ Memat – ölüm.

⁵ Heyule – kabus.

Sadə, gözəl, səmimi dillə yazılmış bu şeirdə yaşadığı dövrdə baş verən, Balkan müharibəsində Türkiyənin, Osmanlı imperiyasının məhv edilməsi və xalqın başına gələn fəlakətlər öz əksini tapmışdır. Balkan müharibəsi illərində Hilal-i Ahmer (Qızıl Ay) cəmiyyətində könüllü olaraq həmişə kimi çalışan İhsan Raif xanım milli mücadilənin tərəfdarı kimi və əlbəttə bir şair kimi ölkəsinin başına gələn fəlakətlərə biganə qalmamış, milli duyğularını şeirlərində ifadə etmişdir. “Devrilmiş ağaclar”, “Kanla dolmuş peymanələr”, “Lalelər üstündə kızıl kan donmuş” kimi ifadələrdə 600 illik möhtəşəm bir imperatorluğun məhv edilməsinə “kimlər kan ağlamış, kimlər ögünmüş” misraları ilə təəssüfünü bildirir.

Bir şair, bir vətəndaş, bir insan kimi ətrafında baş verən haqsızlığa qarşı:

Bu ne vahşet, bu ne dehşet, bu ne kanlı günlərdir
Bu mezalim¹ Afrikada yamyamları ürpədir
(Bax 3).

deyərək, müharibənin törətdiyi vəhşilikləri göz önünə sərir.

İhsan Raif xanım Milli Mücadilə illərində cəbhədə vuruşan fədailərə kömək məqsədilə təşkil edilən toplantılarda da iştirak edir, orada oxuduğu şeirlərlə əhalini ruhlandırır. O, hətta cəbhədə vuruşan əsgərlər arasında paylanmaq üçün “Ey Ehl-i İslam” (1913) adlı bir kitabça da yazmış və kitabın bir hissəsinin satışından əldə olunan pulu “Müdafaa-Milliyə” (Milli Mücadilə) cəmiyyətinə təqdim etmişdir. 26 fevral 1915-ci ildə yenə də əsgərlərə corab toplamaq və orduya kömək məqsədilə tərtib olunmuş bir tədbirdə “Kadın ve Vatan” adlı şeirlə çıxış etmişdir. Bu şeirdə qadınlara və bütün türk millətinə xitab olunur. Bu kitabçadan toplanan məbləğ də “Osmanlı Donanma Cəmiyyəti”nə verilmişdir.

Həç bir yerdə çap olunmamış vətənpərvərlik şeirlərini ilk dəfə ədəbiyyat tədqiqatçısı Nazim Polat üzə çıxarmış və 1987-ci ildə “Türk Dünyası Araşdırmaları” jurnalında tam mətnlərini çap etdirmişdir.

Gözəl, incə ruhlu, həssas duyğulu, lirik şairin, vətənpərvərlik və milli hisslərlə dolu qəhrəmanlıq şeiri olan “Ey Ehl-i İslam” şeiri “Muhterem askerlərimizə hədiyyə” sözləriylə başlayır. İhsan Raif şeirin əvvəlində əsgərlərə onların düşmənlərini tanıdır. İhsan Raif burada bütün bu fəlakətlərə Şərqə “mədəniyyət” vəd edən Avropanın səbəb olduğunu söyləyir. “Mertliyindən Türk aldı Avropanın sözüne” deyərək, türk millətinin nə qədər mərd, saf, təmiz olduğunu da qeyd edir. Bu mərd insanlar vətən darda olduqda, onu qurtarmaq üçün bir nəfər kimi ayağa qalxmışlar.

¹ Mezalim – zülm.

İhsan Raif vətənin, öz qeyrətli oğullarından imdad gözlədiyini və bu oğulların, gənclərin də, bu vətənə layiq olduqlarını ifadə edir.

Siz vatanın, yarasının dertlərinin dermanı
Siz vatanın selameti, fedaisi, kurbanı
Siz vatanın iftiharını, nam, şan və şerefi
Siz vatanın en kıymətli, altunları, cevheri
(2, s. 205)

Sizin için çalışmaq, bir vəcibdir bizlərə
Vatan için, çarpışmaq da vəzifedir sizlere (2, s. 206)

deyərək, arxa cəbhədəkilərin də vətən borcunun əsgərlərə xidmət etmək olduğunu söyləyir. Bu şeirdə Məhməd Əmin şeirinin ruhu açıq aydın hiss olunur.

İhsan Raif ölkəni düşmənlərdən qurtarmaq üçün türk qadınının qüdrətinə gücünə inanır və bu inamını “Kadın ve Vatan” şeirində çox gözəl təənnüm edir:

Vatan tehlikədə, bu gün onu kurtaracaq...
Ancak senin kolundur.
Ufuklarda yıldırımlar, fırtınalar koparacaq...
Ancak senin oğlundur (2, s. 206)

Bu şeirində şair tarix boyu türk qadının qəhrəmanlıqlarından, dar gündə ordunun önündə gedərək, gəncləri ruhlandırdığından, əsgərlərə mərmə daşıya-raq kömək etdiyindən, arxa cəbhədə çalışaraq, orduya ərzaq, paltar tədarük etdiyindən öyünərək bəhs edir.

Düşən, kalkan, yorulan, kan içinde topraklara karılan
Şəhadətin şerbetini içərək de sancağına sarılan
Senin kanın, senin canın, evet senin metin elin, kolundur;
O merd esker senin oğlun, Türk kadını, ancak senin oğlundur (2, s. 207)

deyərək, mərd oğulların, əsgərlərin yetişməsində türk qadınının rolunu yüksək qiymətləndirir. Şair “Yüksel Ey Türk” şeirində də türkün tarixi möhtəşəmliyindən və əyilməzliyindən bəhs edilir.

İhsan Raif eyni zamanda türkün xarakterindən saflığından hamıya inanıb, özünə dost bildiyindən və bu səbəblə də dəfələrlə aldadıldığından bəhs edir.

Şeytanları insan bildin, yılanlarla buluştun
Tilkileri dost tanıdın, kaplanları bir kardaş
Zehirlərdən şifa umdun, zulmetlərdən bir günəş
(2, s. 208).

deyərək, şair öz millətinə ululuğunu xatırladaraq ona yalnız özünə güvənməyi tövsiyə edir:

Sen ölmezsən ey Türk, senin umudun var, azmin var
Kolun keskin bir tırpan'dır, gögsün muhkem bir duvar
Bir yorulmaz gayretin var, bir kırılmaz kuvvetin;
Yüksel ey Türk, yüksel artsın kadrin, ömrün,
devletin (2, s. 208)

və şair “İstikbalin tarixini Türkün gücü yazmalı” deyərək, millətin heç kəsdən imdad istəməyərək gələcəyini, müqəddəratını özünün təyin etməsini istəyir.

Beləliklə, İhsan Raif Türk ədəbiyyatında son dövrə qədər ədəbiyyat kitablarında adı keçməyən bu şeirləriylə, həm də Türkiyənin və türk millətinin azadlıq mübarizəsini işıqlandırmış, o dövrün aktual mövzularına toxunmuş və xalqını öz gələcəyini qurmağa ruhlandırmışdır. Onun bütün yaradıcılığını qiymətləndirmək üçün dövrünün məşhur şairlərindən olan Halit Fahri Ozansoyun bu fikrini yada salmaq kifayətdir:

“İhsan hanımla hem ince bir şiir alemleri, hem eşsiz bir güzellik geçti bu dünyadan” (3).

Əsərləri:

1. Gözyaşları (1914)
2. Kadın ve Vatan (1915).

Ədəbiyyat

1. İsmail Hikmet. Türk Edebiyatı tarihi, IV cild. Bakı, 1925.
2. Türk Dünyası araştırmaları. İstanbul, sayı 51, Aralık, 1987.
3. <https://www.turkedebiyati.org./şairler/İhsan.raif.html>
4. Nüzhet Haşim Sinanoğlu. Milli Edebiyata Doğru. İstanbul, 1918.

Barat Osmanova

Ihsan Raif khanum Summary

Ihsan Raif is one of the lesser known poetesses in Turkish literature. She wrote her poems in a simple and sincere language, her ashug style is reading by the contemporaries, with love. The poetess' poems with patriotic and national spirit have been analyzed in this article.